

[Tämä kokonaisuus yhdessä oheen linkitetyn Carl Barksin sarjakuvan kanssa sopii erityisesti lukioon filosofian ja yhteiskuntaopin opiskeluun, mutta historiaan ja suomen kieleen ja kirjallisuuteen. Lopussa on myös tehtäviä sekä hieman tarkempia vinkkejä kurseittain (FI1, FI2, FI3, YH1, YH2 ja YH3). Juttukokonaisuus julkaistiin *niin & näin* -lehden numeron 1/2020 verkkoekstrana 11.4.2020 ja löytyy lehden verkkosivulta: <https://www.netn.fi/node/7564>. Ensisijaisesti sitä kannattaa käyttää tuota kautta. Alla kuitenkin sama materiaali kuin tuolla sivulla. Huomaa, että verkkoekstrana julkaistiin samalla myös "Valikoima niin & näin -lehden tekstejä filosofianopetukseen": <https://www.netn.fi/node/7567>. - NN]

Niko Noponen

Ankkojen kanssa kansalaisyhteiskunnasta luonnontilaan ja takaisin

niin & näin 1/20

Carl Barksin (1901–2000) ankkatarinat hyödyntävät usein historiallisia teemoja ja ei-länsimaisiin kulttuureihin tai 1950-luvun maailmanpoliittisiin tapahtumiin liittyviä aiheita. Usein ne käsittelevät moraalisesti ja sosiaalisesti ongelmallisia tilanteita. Tyypillistä on myös yhdysvaltalaisesta markkinataloudesta, työelämästä ja luokkayhteiskuntaakin peilaava yhteiskuntakriittinen ote. Mutta Barksin vuonna 1953 julkaistu ”**Roope-setä joutuu maksamaan vanhan velan**” (*Aku Ankka* 1/2018) sukeltaa poikkeuksellisen syväälle ja tarkasti politiikan teorian ja etiikan klassisiin aiheisiin. Vakaalta maalta arvaamattomalle merelle ja takaisin kulkeva seikkailu suorastaan kutsuu yhteiskuntafilosofiseen luentaan tavalla, jota voi käyttää myös filosofian opiskelemiseen.

(Kuva: Roope-setä joutuu maksamaan vanhan velan. Copyright Walt Disney.)

Barksin tarinassa Lipi Luikuri tulee vaatimaan Roope Ankalta tämän omaisuutta oikeusistuimen päätökseen vedoten. Pankkiiri Ankan omaisuuden pohjana ovat hänen perimänsä kultahampaat. Kultahampaat kuuluivat aikoinaan Roopen esi-isälle, joka ei ollut luovuttanut niitä muun omaisuutensa mukana Luikurin esi-isälle. "Ja koska minun esi-isäni ei antanut purukalustoaan teidän esi-isällenne, minun on siis luovutettava teille kaikki, mitä omistan?" "Niin laki määrää", vastaa Luikuri.

Esi-isien tekemän sopimuksen mukaan merikapteeni Julius MacAnkan olisi pitänyt kuljettaa Kehveli MacLuikurin piparjuurikirstu Jamaikalle. Epäonnistumisen vuoksi sopimuksen pienellä kirjoitettu ehto, koko MacAnkan omaisuuden antaminen korvaukseksi, astui voimaan. Oikeusistuimen päätöksen mukaan pankkiiri Ankan omaisuus siirtyy nyt Luikurille, ellei Anka pysty luovuttamaan kultahampaita tai täyttämään alkuperäistä sopimusta 30 päivässä.

Roope Anka värvää Akun ja tämän veljenpojat apuun ja lähtee etsimään mereen uponnutta laivaa voidakseen viedä sen lastina olleen piparjuurikirstun Jamaikaan. Kuinka ollakaan, Ankat löytävät laivan ja kirstun. Mutta tämä myös selviää radion välityksellä Lipi Luikurille. Apurinsa Joken kanssa Luikuri tavoittaa Ankat mereltä ja aikoo tappaa nämä kylmäverisesti. Myrskyssä apurinsakin pettänyt Luikuri joutuu kuitenkin veden varaan – ja lopulta Roope Ankan on päätettävä, onko kaikesta huolimatta oikein auttaa hukkuvaa Luikuria.

Ei etsitä Barksin sarjakuvatarinasta nyt mitään tekijän piileviä yhteiskunnallisia ihanteita tai kritiikkiä tietynlaista yhteiskuntajärjestystä kohtaan. Katsotaan sen sijaan, kuinka tarina onnistuu käsittelemään hyvin havainnollisesti ja valaisevasti keskeisiä yhteiskuntafilosofian ja etiikan teemoja ja käsitteitä.

[[Lisätieto 1: Filosofia ja fiktio – ajatuskokeita ja dystopioita romaaneissa, sarjakuvissa ja elokuvissa](#)] [[Lisätieto 2: Mitä on yhteiskuntafilosofia?](#)]

Sopimukset kansalaisyhteiskunnassa ja valtion mahti

Oikeusistuimen päätös on siis tehty kantajan eli haasteen tehneen Lipi Luikurin hyväksi: ellei vastaaja eli Roope Anka luovuta kultahampaita tai täytä sopimusta hänen omaisuutensa siirtyy Luikurille. On huomattava, ettei pankkiiri Anka kyseenalaista oikeusistuimen päätöstä tai sen perusteluja. Anka luottaa vallitsevien lakien ja valtiollisten instituutioiden olevan päteviä ja voimassa olevia – tai ehkä hän vain ajattelee, ettei oikeuden päätöstä vastaan käytännössä kannata kapinoida. Kansalaisyhteiskunnassa

rikkaalla Ankalla toki on paljon vaikutusmahdollisuuksia, mutta valtiolla on kyseenalaistamaton mahti, eikä sen instituutioiden päätöksiä kannata lähteä haastamaan edes maailman rikkaimman Ankan.

Oikeusistuimen päätös nojaa MacLuikurin ja MacAnkan vuonna 1753 tekemään sopimukseen ja siihen, että valtioiden lait kieltävät sopimusrikkomukset. MacLuikurin omistusoikeus kultahampaisiin on siirtynyt lainmukaisena perintönä aina Lipi Luikurille asti. MacAnkan sitoumukset ja velat näyttävät siirtyneen vastaavasti perilliseltä toiselta aina Roope Ankalle asti. Kannattaa miettiä, millaisia mahtavat olla sisällöltään ne lait ja muut oikeuden päätöksen perusteet, joiden pohjalta päätös on argumentoitu. Keskitytään nyt kuitenkin tärkeimpään kysymykseen.

Mikä ylipäätään on yksityisoikeudellinen sopimus? Sopimus on vapaaehtoista keskinäistä oikeuksien ja velvollisuuksien luomista. Muun muassa kuljetustoimeksianto tai tavarakauppa perustuu vapaaehtoiseen sopimukseen. Tarinan tapauksessa MacLuikurin ja MacAnkan sopimukseen on sisältynyt ehto siitä, mihin toinen osapuoli on oikeutettu ja mihin toinen osapuoli veloitettu, mikäli jälkimmäinen ei pysty toteuttamaan vapaaehtoisesti itselleen ottamaansa velvollisuutta, eli kuljettamaan piparjuuriarkkua Jamaikalle. Koska MacAnkka ei toteuttanut sopimuksen mukaista velvollisuuttaan kuljettaa arkkua, astuu voimaan velvollisuus luovuttaa omaisuus MacLuikurille. MacLuikurilla on oikeus saada haltuunsa MacAnkan omaisuus – mukaan lukien kultahampaat, joiden kanssa kapteeni MacAnkka karkaa. [\[Lisätieto 3: Oikeuksien ja velvollisuuksien käsitteellinen suhde\]](#)

Tarinassa Kehveli MacLuikurin mainitaan olleen ”kantaja” ja kapteeni Julius MacAnkan taas ”vastaaja”. MacLuikuri on siis aikoinaan haastanut MacAnkan oikeuteen vastaamaan sopimusrikkomuksesta, ja oikeusistuimen tuomion mukaan MacAnkka, joka mitä ilmeisemmin ei ollut oikeusistunnossa läsnä, on velvollinen luovuttamaan loputkin omaisuudestaan, kultahampaat. Koska oikeudenpäätöksen mukainen velvollisuus on jäänyt täyttämättä, Lipi Luikuri on hakenut vanhaan tuomioon vahvistusta, ja saanut uuden oikeusistuimen päätöksen. Sen mukaan MacAnkan kultahampaat perinyt Roope Anka on velvollinen luovuttamaan kultahampaat, tai jos niitä ei ole (outoa kyllä) kaiken, minkä on kultahampaat myytyään myyntitulojen pohjalta onnistunut hankkimaan, siis koko omaisuutensa. [\[Lisätieto 4: Oikeudenkäynnin osapuolet\]](#)

Pankkiiri Anka ei epäile hetkeäkään, etteikö Lipi Luikuri saisi valtion viranomaisilta apua oikeusistuimen päätöksen toteuttamista varten. Hänen esi-isänsä Julius MacAnkka pystyi sentään vielä 1700-luvun puolivälissä ottamaan mukaansa kannettavaa kiinteää omaisuutta, eli kultaiset hampaat, ja pakenemaan valtiollisten viranomaisten ulottumattomiin. MacAnkka muutti muun omaisuutensa menetettyään ilmeisesti Skotlannista Atlantin yli siirtolaisena pakoon Pohjois-Amerikkaan. 1900-luvun puolivälin

valtiollinen järjestelmä kykenee kuitenkin niin kattavaan valvontaan, ettei Roope Ankalla käy edes mielessä yrittää minkäänlaista epätoivoista pakoa viranomaisten ulottumattomiin tai toimia näiden huijaamiseksi. [Lisätieto 5: *Yhteiskunnallisten ajattelutapojen historialliset taustat*]

Toisaalta, Roope Anka saattaa tiedostaa, että hänen mahtava asemansa kansalaisyhteiskunnan äärimmäisen varakkaana ja siten vaikutusvaltaisena toimijana perustuu siihen, että on olemassa vahva valtio. Juuri valtio mahdollistaa moninaisen tuotannollisen ja kaupallisen toiminnan, joka on pankkiiri Ankan rikkauden lähde. Jos hän kykenisi ottamaan rahasäiliönsä ja pakenemaan yhteiskunnan ulkopuolelle, rahasäiliön sisällöllä olisi yhteiskunnan ulkopuolella, luonnontilassa ja luonnon armoilla, arvoa vain metallina eli raaka-aineena. Modernin yhteiskunnan luonnetta hyvin valottava valtio–kansalaisyhteiskunta-erottelu on alkuaan saksalaisfilosofi G. W. F. Hegelin (1770–1831) tekemä. Hegelin taustalla taas vaikuttivat mitä ilmeisemmin skotlantilaisen moraalifilosofin ja ”taloustieteen isän” Adam Smithin (1723–1790) tutkimukset markkinataloudesta sekä yksityisen taloudellisen toiminnan ja valtion suhteesta. [Lisätieto 6: *Kansalaisyhteiskunta ja valtio*]

Akun, Tupun, Hupun ja Lupun suhde Roope-setään on tavanomaisen läheinen, henkilökohtainen suhde sukulaiseen, ja Ankat toimivat laivalla kuin perhe. Mutta on pantava merkille, että Tupu, Hupu ja Lupu myös haluavat tehdä pankkiiri Ankan kanssa yksityisoikeudellisen työsopimuksen. Työmarkkinat ovat osa kansalaisyhteiskuntaa, ja kun on kyse rahasta ja työsopimuksesta, ei kannata luottaa toisen osapuolen hyväntahtoisuuteen ja rehtyyteen. Talous paljastaa kansalaisyhteiskunnan raadollisemman puolen. Nämä seikat yhdessä pankkiiri Ankan omaisuuden, liiketoimien ja aseman tarkastelun kanssa veisivät meidät myös helposti Hegeliä ja Smithiä monessa suhteessa seuranneen Karl Marxin (1818–1883) tutkimien teemojen pariin. Mutta jätetään tämä tärkeään piilevään tematiikkaan johtava polku nyt kulkematta, koska Barkskaan ei siihen suuntaan tässä tarinassa pitemmälle kulje.

Takaisin luonnontilaan – entä jos valtio katoaisi?

Kun tarinassa päästään merelle, siirrytään ikään kuin pois tavanomaisesta kansalaisyhteiskunnasta, jonka järjestystä valtio lakeineen pitää yllä. Antiikin mytologiassa meri esitetään usein alkutilana tai kaoottisena alkuvoimana. Antiikin poliittisessa ja uskonnollisessa ajattelussa taas laiva on yhteiskunnallisen järjestyksen ja päämäärään ohjatun yhteistoiminnan keskeinen symboli. Barksin tarinan aloittaa komea kuva

uppoavasta laivasta ja siitä pelastuneesta miehistöstä kapteeneineen, ja myöhemmin käy ilmi, että laiva on tarkoituksella ja petoksella upotettu oman edun tavoittelun nimissä. Valtaosa tarinasta tapahtuu merellä, jota ihmiset, tai ankat, eivät voi pohjimmiltaan hallita, mutta jossa he voivat pärjätä osaamisensa, tietojensa ja yhteistyönsä ansiosta.

Barks johdattaa merikuvillaan ja pitkään merellä tapahtuvalla tarinankuljetuksella lukijan myyttiseen, paljaaseen maisemaan, jossa poliittis–moraalisten aiheiden käsitteellinen pohdinta on pelkistettyä ja selkeää. Myrsky tuottaa poikkeustilan. Valtiolliset viranomaiset eivät pysty toimimaan, ja tarinassa valtio ikään kuin "sulkeistetaan" pois. Kyseessä on parhaiden filosofisten perinteiden mukainen ajatuskoe, jossa politiikan ytimeen kuuluvat vallankäytön, luottamuksen, petoksen ja väkivallan teemat esitetään karmivan suoraan ja kaunistelematta. Tuloksena on eräänlainen ihmisten – tai siis ankkujen ja muiden – välinen alkutila, luonnontila. Onko tällaisessa tilassa voimassa minkäänlaisia oikeuksia tai velvollisuuksia? Mikään järjestystä ylläpitävä mahti, kuten valtio poliiseineen, ei nyt ole vahtimassa. Saako luonnontilassa tehdä mitä tahansa?

Havaitessaan pikaveneestään tulittavan Lipi Luikurin pankkiiri Anka ei tunnu heti tajuavan, ettei valtio viranomaisineen nyt ole auttamassa. Vanhasta yhteiskunnallisesta tottumuksesta hän muistuttaa vihaisesti Luikurille: "Laivan upottaminen ilman omistajansa lupaa on lainvastaista!" Epätavallinen luonnonvoima on nyt kuitenkin tuottanut poikkeuksellinen tilanteen, jossa valtiollinen kontrolli puuttuu ja jossa vääryyksiä voi tehdä ilman paljastumisen ja seurausten pelkoa. Ankkujen laivaa tulituksellaan vaurioittanut Luikuri riemuitsee: "Missään ei ole ainuttakaan silminnäköä." Mutta hän huomaa saman tien olevansa väärässä: onhan mukana hänen kumppaninsa Jokke. Miksi Luikuri näet luottaisi siihen, ettei Jokke paljasta häntä myöhemmin viranomaisille palkkion toivossa tai muista itsekkäistä syistä, tai ylipäätään petä häntä?

Varhaisen uuden ajan tärkeintä yhteiskuntafilosofia Thomas Hobbesia (1588–1679) seuraten kuviteltavissa oleva luonnontila on keskinäisen epäluottamuksen tila. "Tämä kaikkien sota kaikkia vastaan aiheuttaa myös sen, että mikään ei voi olla epäoikeudenmukaista", Hobbes kirjoittaa pääteoksessaan *Leviathan* (I, 13, s. 125). Jatkuvan uhan alla jokaisella on oikeus puolustaa itseään kaikin tavoin. Koska tällaisessa tilassa kaikki muut voivat osoittautua vihollisiksi, ennakoiva puolustava hyökkäyskin on ehdottoman järkevää. Hobbesilaisessa luonnontilassa jokainen ajaa omaa etuaan ja puolustaa itseään kaikin mahdollisin keinoin. Vallitsee keskinäisen epäluottamuksen tila. Jokke ei ole tajunnut tätä, vaan luottaa ilman mitään järkeviä perusteita Lipi Luikuriin. Luikurin perimmäinen luonto paljastuu – ja Jokke pelastuu ainoastaan onnenkantamoisen vuoksi.

(Kuva: Roope-setä joutuu maksamaan vanhan velan. Copyright Walt Disney.)

Näiden teemojen yhteiskuntafilosofisen käsittelyn juuret palautuvat kuitenkin antiikin ateenalaisiin filosofeihin, Sokrateeseen (470–399 eaa.) ja Platoniin (427–347 eaa.). Platonin *Valtion* ensimmäisen kirjan keskustelussa Sokrates muistuttaa, että keskenään aidosti yhteistyötä tekevät roistotkaan eivät voi olla täysin vailla oikeudenmukaisuutta, täysin väärämielisiä toisiaan kohtaan: ”jos he olisivat olleet täydellisen väärämielisiä, he eivät olisi voineet olla käymättä toistensa kimppuun” (351c–352c).

Yleisemmin ajateltuna: Teemmekö yhteistyötä vain odottamamme hyödyn vuoksi, ja hylkäämmekö yhteistyökumppanimme heti, jos ajattelemme sen olevan itsellemme edullista? Ja vältämmekö epäoikeudenmukaisia tekoja ainoastaan siksi, että pelkäämme rötöstemme paljastuvan ja joutuvamme siksi itse vaikeuksiin? Barksin tarinan huipennuksessa mennään siis ohittamattomiin yhteiskuntafilosofisiin kysymyksiin, jotka jo Platon nosti esille *Gorgiaan* ja *Valtion* keskusteluissa yhteiskunnallisesta vallankäytöstä ja oikeudenmukaisuudesta.

Luonnonoikeus – onko oikeudenmukaisuus sittenkin mahdollista ilman valtiota?

Merellä Ankojen välillä ei kuitenkaan ole sellaista epäluottamusta, jollaisen Hobbes väittää valtiottomassa luonnontilassa vallitsevan. Ankat toimivat keskenään kuin järjestäytynyt keskinäiseen luottamukseen perustuva yhteisö, samaan päämäärään tähtäävä miehistö, kuin perhe. Mutta Aku myös tunnistaa välittömästi luonnollisen velvollisuutensa auttaa hädässä olevaa Lipi Luikuria, mitä hän pitää itsestään selvästi ainoana oikeana tapana toimia. Luonnollinen järkevä oikeustaju ja sen ohjaama vahva tunne, myötätunto, saavat myös vanhemman ja talouselämän paaduttaman Roope Ankan lopulta heltymään. Roope tunnistaa luonnollisen oikeudenmukaisuuden vaatimuksen, jopa oman etunsa kustannuksella: hukkuvaa ei voi jättää pulaan. Ankojen toiminta noudattaa siis

luonnollisen oikeudenmukaisuuden periaatetta. Ohjaako varsinkin Aku Ankaa hänen luonteeseensa kuuluva oikeudenmukaisuus, oikeudenmukaisuus varsinaisena hyvänä luonteenpiirteenä, hyveenä? Akun mukaan Lipi Luikuri on pelastettava, koska hänen jättämisensä hätään ja vaille apua olisi yksiselitteisesti väärin, epäoikeudenmukaista.

Kun täysin kiittämätön ja häikäilemätön Lipi Luikuri aikoo käyttää raakaa väkivaltaa Ankoja vastaan, nämä puolustautuvat luonnollisen oikeudenmukaisuuden sallimissa rajoissa: he pistävät Luikurin kuriin, mutta eivät käytä väkivaltaa enempää kuin on tarpeen eivätkä ryhdy kostotoimiin. Sokrates ja Platon olisivat varmasti Ankkoihin tyytyväisiä. *Gorgiaan* keskustelussa Sokrates painottaa, että vaikka vääryydestä kärsiminen on paha, on vääryyden tekeminen vielä pahempaa itselle. Tyytyväisiä olisivat varmasti myös muutkin luonnollisen, järkipärisen oikeudenmukaisuuden puolestapuhujat kuten Platonin oppilas Aristoteles, antiikin roomalaiset Cicero ja Augustinus, myöhäiskeskiajan Tuomas Akvinolainen sekä varhaisen uuden ajan Hugo Grotius ja John Locke. [[Lisätieto 7: Ihmisten yhteinen oikeustaju – luonnonoikeusajattelun perinne etiikassa ja yhteiskuntafilosofiassa](#)]

Lipi Luikurissa tulee lautalla esille Sokratesta vastustavan Kallikleen näkemys: ei ole mitään muuta "luonnollista oikeudenmukaisuutta" kuin se, että luonnostaan vahvin määrää muita ja ottaa sen, mitä pitää itselleen hyvänä. Platonin *Gorgias*-dialogin keskustelussa Sokrates vastaa Kallikleelle, että yhdistyessään luonnostaan heikot voivat olla vahvempia. Heidän vahvuutensa on keskinäinen yhteistyö ja oikeudenmukaisuus. (*Gorgias* 488b–489b.) Sokrateen mukaan oikeudenmukaisuus ei perustu ainoastaan keskinäiseen vastavuoroiseen hyötymiseen, vaan ulottuu myös niihin, jotka huijaten pyrkivät omaan etuunsa ja jättävät vastavuoroisuuden huomiotta.

Barksin tarinassa oikeudenmukainen järjestys palautetaan lautalle ilman valtiota. Ankojen maailma ei ole hobbesilainen. Tai ehkä sittenkin sitä, mitä lautalla lopuksi tapahtuu, voidaan ymmärtää myös Hobbesin avulla. Yhdistyneet Ankat käyttävät lautalla ehdotonta voittamatonta valtaa, Ankat ovat lautaa "suvereeni", kuten Hobbes sanoisi. Kun Luikuri on suvereenin vallan alla, eli ei voi Ankoille mitään, suvereenin olisi luonnollisen lain vastaista, siis järjenvastaista ja epäoikeudenmukaista, kostaa Luikurille. Hobbesin mukaan voimankäyttö on oikeutettua ja järkevää itsepuolustukseksi, myös ennakoivasti. Pahaan vastaaminen pahalla on kuitenkin väärin ja järjetöntä (*Leviathan* I, 15, s. 144–145).

Laki, hallinto ja oikeuslaitos – laillisen valtiollisen vallan kolme muotoa

Myrskyn jälkeen palataan jälleen valtiolliseen järjestyksen tilaan. Viranomaiset ottavat taas tilanteen hallintaan, ja kiinni jäänyttä lainrikkojaa odottaa lainmukainen oikeuskäsittely, tuomio ja epäilemättä myös rangaistus. Tarinassa valtion rooli on hyvin suuri, vaikka merellä ja myrskyllä Barks ikään kuin sulkeistaa valtiollisen vallankäytön ja valvonnan välillä tietoisesti pois kuvioista. Vaikka valtion valta ja laki ovat läsnä, ne eivät aina suoranaisesti näy.

Mutta onko tämä valtio sellainen, jollaiseksi moderni länsimainen valtio mielletään? Noudattaako tarinassa taustalla mutta suuressa roolissa oleva valtio Montesquieun vallan kolmijakoa? Paroni Montesquieun (1689–1755) vaikutusvaltaisen opin mukaan tasavallan säilyvyyden edellytyksenä on, että lakien säätäminen, hallintoviranomaiset ja oikeuslaitos on erotettu toisistaan. Lakisääteisten instituutioiden on luotava valtiollista valtaa hajauttava tasapainojärjestelmä. Kansalaisten vapaus menetetään ”mikäli yksi ja sama henkilö tai sama johtavien miesten [...] elin käyttää kaikkia kolmea valtaa: säätää lakeja, panee toimeen yleisiä päätöksiä ja tuomitsee ihmisiä rikoksista tai kiistatapauksissa”, Montesquieu painotti (Lahtinen 2014).

Näin voi olettaa olevan tarinan perusteella myös Ankkalinnan maailmassa. Lainmukaisuus ja lait tulevat useasti mainituksi. Näiden lakien voi olettaa periytyvän kaukaa tai perustuvan jonkinlaisen lakiasäättävän parlamentin tai kongressin päätöksiin. Oikeuslaitos on mukana, sillä tarina alkaa oikeusistuimen päätöksen esittelystä ja oikeusistuimessa Luikurinkin edesottamuksia merellä tullaan vielä käsittelemään. Tarinassa esiintyvät myös lakisääteisiä tehtäviään hoitavat hallinnolliset viranomaiset, satamakapteenin toimisto, merivartiosto ja tullikamari.

Palatkaamme myös vielä alkuun. Kun Lipi Luikuri marssii Roope Ankan toimistoon ja esittää vaatimuksensa, ei Luikurin ja Ankan välillä ole varsinaista erimielisyyttä. Roope ei tietenkään halua luopua omaisuudestaan, jota Luikuri vaatii. Heidän välillään on tietysti etujen konflikti. Mutta he näyttävät kumpikin olevan samaa mieltä seuraavasta tosiasiasta: jos Roope ei toimi oikeusistuimen päätöksen mukaan, valtion viranomaiset, kuten ulosottomies ja poliisi, tulevat apuun Luikurin tueksi. Valtion, sen lakien ja viranomaisten mahtiin niin Roope Anka kuin Lipi Luikurikin luottavat tässä mielessä yksimielisesti.

[Kiitämme Aku Ankan kustantajaa Barksin sarjakuvan avaamisesta käyttöön.

Juttukokonaisuuden työstämistä on edesauttanut Opetushallituksen rahoittama oppimateriaalihanke, jossa Kuopion lukiot ovat mukana. Niko Noponen (VTT, TM) opettaa Kuopion taidelukio Lumitissa.]

Kirjallisuus

Barks, Carl, Roope-setä joutuu maksamaan vanhan velan. *Aku Anka* 1/2018, 3–24. (Julkaistu englanniksi alun perin nimettömänä 1953, myöhemmin nimillä Trouble from Long Ago ja The Horseradish Story.) Luettavissa *Aku Ankan* verkkoarkistossa: [Roope-setä joutuu maksamaan vanhan velan](#).

Hobbes, Thomas, *Leviathan* (1651). Suom. Tuomo Aho. Vastapaino, Tampere 1999.

Lahtinen, Mikko, Montesquieu. Logos-ensyklopedia. Eurooppalaisen filosofian seura ry 2014. Verkossa: [Montesquieu](#).

Platon, *Gorgias*. Teokset 2. Suom. Pentti Saarikoski. Otava, Helsinki 1978.

Platon, *Valtio*. Teokset 4. Suom. Marja Itkonen-Kaila. Otava, Helsinki 1981.

Lisätietotekstejä sekä mahdollinen tehtävänanto esseekysymykseksi

[1] **Filosofia ja fiktio – ajatuskokeita ja dystopioita romaaneissa, sarjakuvisa ja elokuvissa**

[2] **Mitä on yhteiskuntafilosofia?**

[3] **Oikeuksien ja velvollisuuksien käsitteellinen suhde**

[4] **Oikeudenkäynnin osapuolet**

[5] **Yhteiskunnallisten ajattelutapojen historialliset taustat**

[6] **Kansalaisyhteiskunta ja valtio**

[7] **Ihmisten yhteinen oikeustaju – luonnonoikeusajattelun perinne etiikassa ja yhteiskuntafilosofiassa**

[8] **Ehdotuksia tehtäviksi: Ankkujen kanssa luonnontilaan ja takaisin järjestäytyneeseen yhteiskuntaan**

[1] Filosofia ja fiktio – ajatuskokeita ja dystopioita romaaneissa, sarjakuvissa ja elokuvissa

Carl Barksin sarjakuvatarina *”Kun taivaalta satoi rahaa”* (1951) on jo pitkään tunnustettu talousteoreettista ajattelua oivallisesti esitteleväksi mestariteokseksi. (Tarina julkaistiin englanniksi alun perin nimettömänä ja myöhemmin nimillä *”A Financial Fable”* ja *”A Cyclone Money Crib”*). Vastikään sitä esitteli *Helsingin Sanomissa* Marko Junkkari koronapandemian talousvaikutuksia käsittelevässä kirjoituksessaan nimeltä – yllätys, yllätys – *”Kun taivaalta satoi rahaa”* (HS 29.3.2020).

Jo Platon käyttää *Valtiossaan* ajattelun apuna kuvitelmia ja fiktiivisiä tarinoita. Luolavertaus on näistä kaikkein tunnetuin. Myös tarina Gygeen näkymättömäksi tekevästä sormuksesta on etiikan ja yhteiskuntafilosofian kannalta mitä keskeisin. Platon kysyy Gygeen sormuksen avulla, toimimmeko epäoikeudenmukaisuutta vieroksuen ainoastaan välttääksemme rangaistuksia ja muita itsellemme epäedullisia seurauksia. Moraalisesti ja yhteiskunnallisesti katsoen kyse on siitä, kuinka mahdollisuus tavoitella salaa etuja itselle korruptoi ihmistä.

Merkittävä filosofinen fiktiivinen teos on esimerkiksi *Raamatun Jobin kirja*. Tunnettuja filosofien kirjoittamia kuvitteellisia kertomuksia ovat Thomas Moren *Utopia*, Voltairen *Candide* ja Montesquieun *Persialaisia kirjeitä*. Näkymättömän sormuksen, vallan väärinkäyttämisen ja turmeltumisen teeman omaksui Platonilta J. R. R. Tolkien romaaneihinsa *Hobitti* ja *Taru sormusten herrasta*. Yhteiskunta- ja moraalifilosofisista romaaneista kiinnostuneille voi suositella myös George Orwellin *Eläinten vallankumousta*, William Goldingin *Kärpästen herraa* ja Louis Sacharin *Paahdetta*.

Myös sarjakuvaromaaneista löytyy yhteiskuntafilosofista asiaa. Hergén Tintti-albumeista esimerkiksi sopii ainakin *Tintti ja särkynyt korva*, ja Goscinnyn ja Morrisin Lucky Luke -albumeista *Piikkilankoja preerialla*. Supersankarisarjakuvan isot klassikot Frank Millerin *Yön ritari* sekä Alan Mooren ja David ja Gibbonsin *Vartijat* ovat myös mainitsemisen arvoisia. Alan Mooren ja David Lloydin *V niin kuin verikosto* -sarjakuvaromaanista on tehty myös vaikuttava elokuvaversio, kuten monesta muustakin edellä mainitusta teoksesta. *Vartijoiden* maailman jatkoksi on puolestaan hiljattain julkaistu yhteiskunnallisesti kiinnostava televisiosarja *Watchmen*.

Yhteiskuntafilosofisia aiheita löytyy lapsillekin sopivista animaatioelokuvista *Egyptin prinssi* ja *Mulan*. Akira Kurosawan *Seitsemän samuraita* ja Monty Python -ryhmään kuuluneen Terry Gilliamin *Brazil* ovat suuria klassikoita monella tapaa, myös yhteiskuntafilosofisesti. Tieteisfiktio on ylipäätään usein hyvin filosofista, ja supersankarigenrestä tutustumisen arvoinen on muun muassa *Black Panther*. Tositapahtumiin perustuva toisen maailmansodan aikaiseen Englantiin sijoittuva *The*

Imitation Game käsittelee useita yhteiskunta- ja moraalifilosofisia aiheita. Elokvasta pääsee myös jyvälle siitä, kuinka matematiikan ja logiikan tutkija Alan Turing (1912–1954) vaikutti merkittävästi ohjelmoinnin ja digitaalisten tietokoneiden kehittämiseen. Ja kun tietää, mikä on "Turingin testi", saa uutta näkökulmaa tieteisfiktioon suureen klassikkoon *Blade Runner*.

[\[Takaisin\]](#)

[2] Mitä on yhteiskuntafilosofia?

Etiikka eli moraalifilosofia on filosofian perinteinen osa-alue, joka tutkii moraalin, toiminnan moraalisen perusteltavuuden ja hyvän elämän kysymyksiä. Nämä kysymykset ovat tietysti olleet ihmiskulttuureissa kautta aikojen keskustelun, pohdinnan ja tarinoinnin aiheina. Mutta varsinainen etiikan ja yhteiskuntafilosofian tutkimus sai alkunsa antiikin Ateenassa 400-luvun loppupuolella ennen ajanlaskumme alkua sofistien ja Sokrateen toimesta. Edelleenkin hyvä tapa tutustua etiikan ja yhteiskuntafilosofian aiheisiin ovat Platonin *Gorgias* ja *Valtio*-teoksen ensimmäinen ja toinen kirja. Sokrates haastaa näissä Gorgiaan ja muita puhetaidon opettajia ja näiden oppilaita keskustelemaan vallankäytöstä ja oikeudenmukaisuudesta. Sokrates väittää, että valtaa väärinkäyttävä epäoikeudenmukainen ihminen ei ole vahingoksi ainoastaan muille vaan myös itselleen. Platonin tutkimuksia oikeudenmukaisuuden ja muiden luonteenhyveiden suhteesta hyvään elämään jatkoi oppilaansa Aristoteles.

Vaikka etiikkaan ja yhteiskuntafilosofiaan kuuluu kumpaankin omia aihepiirejään, ne ovat antiikista lähtien kytkeytyneet toisiinsa erityisesti oikeudenmukaisuuden ja epäoikeudenmukaisuuden kysymysten kautta. Yhteiskuntafilosofian ja politiikan teorian välille ei voi myöskään vetää tiukkaa rajaa ja monet näiden alojen tutkijat ovat myös historioitsijoita. Esimerkiksi Aristoteleen teos *Politiikka* käsittelee aiheita, joita nykyisin tutkitaan yhteiskuntafilosofian lisäksi yhteiskuntatieteissä ja poliittisessa historiassa.

1900-luvun tärkeimpiin yhteiskuntafilosofoihin lukeutuvat Hannah Arendt (1906–1975) ja John Rawls (1921–2002). Kummankin teoksia on suomennettu ja kummankin tutkimuksista löytyy hyviä esittelyitä suomeksi. Arendt nojautui enemmän antiikin yhteiskuntafilosofiseen perinteeseen, Rawls taas 1600- ja 1700-luvuilla kehittyneeseen yhteiskuntasopimusajatteluun. Arendtin laajassa tuotannossa yksi keskeinen teema oli kansalaisten toiminta ja vapaus. Rawls keskittyi erityisesti oikeudenmukaisuuden kysymyksiin. Näiden aiheiden ohella keskeisiä yhteiskuntafilosofian aiheita ovat vallan

käytön ja lakien perusteleva, vallan väärinkäyttö, rankaiseminen, ihmisoikeudet, kansalaistottelemattomuus ja erilaiset poliittiset aatteet kuten liberalismi, anarkismi, nationalismi ja feminismi. Myöskään luonnonvarojen liikkakäytön ja ilmaston lämpenemisen syytä ja niiden estämisen vaikeutta ei ole mahdollista ymmärtää kunnolla ilman yhteiskuntafilosofista tutkimusta.

Verkosta vapaasti saatavilla olevista teksteistä voi suositella esimerkiksi seuraavia:

Garrett Hardin, [Yhteislaidunten tragedia](#) (ks. s. 41–60). Teoksessa *Kiista yhteismaista*. Toim. Simo Kyllönen, Juhana Lemetti, Niko Nojonen & Markku Oksanen. *niin & näin*, Tampere 2011. Saatavana *niin & näin* -kirjojen verkkosivuilta. Hardinin essee kärjistää ja on monessa suhteessa ongelmallinen, mutta se auttaa hahmottamaan sitä, miten ympäristöongelmia (mukaan lukien ilmaston lämpeneminen) on lähestyttävä ensisijaisesti yhteiskuntafilosofisesti.

Nick Enfield, [Kiintopisteitä totuuden jälkeisessä keskustelussa suunnistaville](#). *niin & näin* 1/2018. Saatavana *niin & näin* -lehden verkkoarkistosta. Tämä Enfieldin lyhyt kirjoitus liittyy tietämiseen, väitteiden perustelemiseen ja harhaanjohtamiseen. Tieto tuo valtaa ja harhaanjohtaminen on keskeinen vallan käytön tapa.

Martina Reuter, [Hannah Arendt ja John Rawls kansalaistottelemattomuudesta](#). *Tiede ja edistys* 4/2013. Saatavana Koneen säätiön verkkosivuilta. Suomalaistutkija vertailee edellä mainittujen Arendtin ja Rawlsin näkemyksiä keskeisestä yhteiskuntafilosofisesta aiheesta.

Filosofia.fi-portaalin [Logos-ensyklopediasta](#) löytyy asiantuntevat artikkelit seuraavista tekstissä mainituista filosofeista:

[Hannah Arendt](#)

[Aristoteles](#)

[G. W. F. Hegel](#)

[Thomas Hobbes](#)

[John Locke](#)

[Montesquieu](#)

[Platon](#)

[John Rawls](#)

[Adam Smith](#)

[Tuomas Akvinolainen](#)

[[Takaisin](#)]

[3] Oikeuksien ja velvollisuuksien käsitteellinen suhde

Oikeudet ja velvollisuudet eivät ole toisistaan erillisiä aiheita. Joissakin tapauksissa voi jollakulla ehkä olla oikeuksia ilman, että kenelläkään on vastaavia velvollisuuksia, tai päinvastoin. Pääsääntöisesti oikeuksien ja velvollisuuksien välillä on kuitenkin erottamaton, käsitteellinen ja välttämätön suhde. Kun esimerkiksi oikealta tulevalla on tieliikennelain mukaan tasa-arvoisessa risteyksessä oikeus ajaa ensin, vasemmalta tulevalla on kyseisellä tilanteessa vastaava väistämisvelvollisuus. Kahden tai useamman tielläliikkujan kohdatessa risteyksessä etuajo-oikeus ja väistämisvelvollisuus eivät tietenkään ole toisistaan erillisiä asioita: osapuolesta riippuen samaa tieliikennelain sääntöä tarkastellaan eri kannalta.

Toisena esimerkkinä voi mainita sopimuksen tavaran lainaamisesta: Kun joku antaa toiselle tavaran lainaan määräajaksi, lainaan antava luopuu tuoksi ajaksi oikeudestaan hallita tavaraa, ja tavaran lainaan saava taas saa siihen hallintaoikeuden. Mutta tavaran omistajalla on oikeus saada tavara takaisin ennen laina-ajan umpeutumista, ja toisella taas on velvollisuus se palauttaa.

Filosofiaa harjoitetaan monin tavoin. Yksi olennainen filosofinen tutkimustapa on seuraavanlaisten käsitteellisten suhteiden selvittäminen ja esille tuominen: Mitä voidaan päätellä esimerkiksi siitä, että Akun sanotaan olevan Lupun eno? Tällöin tiedetään, että Lupun enolla Akulla on, tai on ollut sisko, jolla on Lupu-niminen lapsi. Tämä tiedetään päättelämällä se siitä, että enolla tarkoitetaan äidin veljeä. Tästä on kyse enon käsitteessä.

Käsitteelliset suhteet ovat täysin tavallinen, arkinen osa ajattelua. Käsitteellinen ajattelu on yhteydessä loogiseen päättelyyn. Filosofian opiskelu kehittää käsitteellisen ja loogis-rationaalisen ajattelun tarkkuutta.

[\[Takaisin\]](#)

[4] Oikeudenkäynnin osapuolet

Oikeudenkäynneissä on useita osapuolia. Oikeudenkäynti on prosessi, johon kuuluu yksi tai useampi kokous, oikeusistunto. Oikeusistuntoa johtaa puheenjohtajana *tuomari*. Tuomari myös tekee päätöksen eli ratkaisun joko yksin tai osana monijäsenistä *tuomarikollegiota*. Vähintään puheenjohtajana toimiva tuomari on oikeustieteellisen eli juridisen koulutuksen saanut ammattituomari, mutta rikosoikeudenkäynneissä käytetään myös maallikotuomareita. Oikeudenkäyntien päätyyppejä on niin Suomen tasavallassa kuin

hyvin yleisesti muuallakin kaksi: riitaoikeudenkäynnit ja rikosoikeudenkäynnit. Kumpiakin käsittelevät kärjäoikeusistuimet ja mahdollisia jatkokäsittelyitä suorittavat hovioikeudet ja korkein oikeus. On myös hallintotuomioistuimia ja erityisoikeusistuimia kuten työtuomioistuin.

Riitaoikeudenkäynneissä eli siviilioikeudenkäynneissä käsitellään kansalaisyhteiskunnan jäsenten erimielisyyksiä. Osapuolina voi olla yksittäisiä kansalaisia ja erilaisia yhteisöjä kuten yhtiöitä. Riitaoikeudenkäynti saa alkunsa kanteesta: joku haastaa toisen osapuolen oikeuteen haastehakemuksella. Haasteen esittäjää kutsutaan *kantajaksi*, haastettua taas *vastaajaksi*. Kumpikin osapuoli voi edustaa itseään oikeudessa, mutta on myös hyvin tavallista käyttää *asianajajaa* tai muuta *oikeudenkäyntiavustajaa*. Asianajaja edustaa riitaoikeudenkäynnissä ja sen valmistelussa päämiestään, eli kantajaa tai vastaajaa. Sekä riita- että rikosasioissa voidaan kuulla jonkun osapuolen oikeuteen haastamia *todistajia*. Riitaoikeudenkäynti voidaan keskeyttää, mikäli osapuolet päättävät yhdessä sopia asian virallisessa sovittelussa tai muuten oikeuskäsittelyn ulkopuolella. Riita-asioita ovat esimerkiksi sopimusrikkomukset ja perintöasiat. Riita-asian tuomioon voi kuulua esimerkiksi sopimuksen purkaminen, perinnönjaosta määrääminen tai vahingonkorvaus.

Rikosoikeudenkäynnissä vastakkain ovat *syyttäjä* ja rikoksesta *syytettynä* oleva yksittäinen ihminen tai useampi ihminen. Syyttäjän tehtävä on oikeuslaitokseen kuuluva julkinen virkatehtävä kuten tuomarinkin tehtävä. Syyttäjä edustaa valtiota ja ajaa yhteiskunnan yleistä sekä mahdollisen asianomistajan etua. Rikosoikeudenkäynnissä osapuolena on usein siis myös yksi tai useampi *asianomistaja*, eli se johon rikoksen tai sen haitan ajatellaan kohdistuvan. Sekä syytettyä että asianomistajaa edustaa useimmiten asianajaja. Periaatteessa syytetty voi puolustaa itse itseään ja asianomistaja nostaa rikossyytteen itse (jos yleinen syyttäjä on tehnyt syyttämättäjäntämispäätöksen), mutta tämä on harvinaista. Lievemmissä rikossyytteissä asia voi siirtyä sovitteluun, vakavammissa ei. Toisin kuin riita-asioissa rikosoikeudenkäynnin tuomioon eli oikeudenpäätökseen voi sisältyä rangaistus, kuten sakko-, vapaus- tai menettämISRangaistus. Kuten riita- myös rikostapausten tuomioon voi kuulua lisäksi vahingonkorvaus.

[[Takaisin](#)]

[5] Yhteiskunnallisten ajattelutapojen historialliset taustat

Historiallisilla seikoilla on merkitystä filosofiassa ja ehkä kaikkein ilmeisimmin juuri yhteiskuntafilosofiassa. Barksin tarinan taustoja voi valaista kahdella historiallisella seikalla.

Ensimmäinen näistä liittyy Pohjois-Amerikan historiaan. "Alussa siis koko maailma oli Amerikka" toteaa 1700-luvun alun tärkeä yhteiskuntafilosofi, englantilainen John Locke (1632–1704) käsitellessään omistusoikeuden alkuperää (*Tutkielma hallitusvallasta* V, 49, s. 85). Locke omaksuu edeltäjältään Hobbesilta ajatuksen "luonnontilasta". Mutta siinä missä luonnontila Hobbesilla on oikeastaan kuviteltu ajatuskoe, käsitteellinen alkutila, Lockella luonnontila on ennemminkin muinainen menneisyys, jolloin ihmisiä oli vähän ja asumaton maata ja muita luonnonvaroja runsaasti saatavilla. Locke näet ajatteli, että Amerikkojen haltuun ottaminen eurooppalaisten miesten toimesta oli luvallista ja oikein, koska käyttämätöntä maata oli siellä yllin kyllin enemmän kuin alkuperäisasukkaat käyttivät. (Locke ei tiennyt, että alun perin Amerikat olivat olleet tiheästi asuttuja siinä missä Eurooppakin ja että eurooppalaisten mukanaan tuomat taudit olivat tappaneet valtaosan intiaaniväestöstä.) Locken yhteiskuntafilosofiset teokset *Tutkielma hallitusvallasta* (1689) ja kirjeet suvaitsevaisuudesta (1689–1692) vaikuttivat huomattavasti 1700-luvun lopun Yhdysvaltojen "perustajaisiin" (engl. *founding fathers*). Locken yhteiskuntafilosofia loi pohjaa myös Montesquieun, Smithin, Hegelin ja Marxin tutkimuksille.

Toiseksi voidaan huomioida se, että Barks näyttää viittaavan yhteen *Raamatussa* käsiteltyyn oikeudenmukaisuuden teemaan. Vaikka MacAnkan omaisuuden siirtymistä MacLuikurille pidettäisiin oikeutettuna, pyrkimys riistää toisen elintärkeä purukalusto on tästä huolimatta räikeän epäoikeudenmukainen. Tätä on syytä verrata *Uuden testamentin Matteuksen evankeliumin* kohtaan, jossa sanotaan: "Joka yrittää oikeutta käymällä viedä sinulta paidan, anna hänelle viittasikin" (Matt. 5:40). Tässä *Uuden testamentin* kohdassa viitataan siihen, että vaikka antiikin ajan juutalaisen lain mukaan oikeusistuimessa velallinen pystyttiin tuomitsemaan menettämään koko omaisuutensa ja jopa itsensä ja perheensä velkojan orjaksi, velallisen ihoa vasten olevaa vaatetta eli paitaa, ei ollut luvallista ottaa. Viitankin sai ottaa ainoastaan pantiksi, sillä se piti luovuttaa yöksi takaisin velalliselle. Barksille tämä raamatullinen aihe on epäilemättä tuttu: Aivan kuten olisi räikeän epäoikeudenmukaista viedä viimeiset vaatteet päältä, on räikeän epäoikeudenmukaista viedä myös tekohampaat suusta. Tarinan alussa Roope Anka lukeekin oikeuden päätöksestä: "Saan näemmä pitää vain yhden vanhan vaatekerran. Koko muu omaisuuteni siirtyy teille."

Mainittu kirjallisuus

Locke, John, *Tutkielma hallitusvallasta*. Suom. Mikko Yrjönsuuri. Gaudeamus, Helsinki 1995. (*Second Treatise of Government*, kirjoitettu 1689, julkaistu ensimmäisen kerran ranskaksi 1691.)

Matteuksen evankeliumi. Pyhä Raamattu. Vuoden 1992 suomennos.

[[Takaisin](#)]

[6] Kansalaisyhteiskunta ja valtio

Erottelu kansalaisyhteiskunnan ja valtion välillä auttaa hahmottamaan modernin länsimaisen yhteiskunnan luonnetta. Kansalaisyhteiskuntaan kuuluvat yksittäiset kansalaiset, perheet ja suvut sekä erilaiset kansalaisten vapaaehtoiset, sopimuksenvaraiset yhteenliittymät kuten yhdistykset, puolueet ja yhtiöt. Valtio taas on julkinen lakisääteinen järjestelmä, johon kansalaiset toisaalta kuuluvat jäseninä, mutta joka toisaalta ohjaa ja rajoittaa kansalaisten elämää ja toimintaa laeillaan. Kansalaisyhteiskuntaan kuuluvat yksityiset asiat, oman ja oman yhteisön edun ajaminen sekä ihmisten ja yhteisöjen väliset ristiriidat. Valtio taas edustaa yleistä ja julkista järjestystä, joka lainsäädännöllään asettaa säännöt kansalaisyhteiskunnan toimijoille.

Mitä vapaus on kansalaisyhteiskunnassa? Miten valtio säätelee, ohjaa ja rajoittaa kansalaisyhteiskunnan toimijoita? Kansalaiset saavat vapaasti kokoontua, perustaa yhtiöitä ja yhdistyksiä, käydä keskenään kauppaa. Kaksi kansalaista voi vapaaehtoisesti mennä keskenään naimisiin tai kaksi yhteisöä tehdä sopimuksen keskinäisestä velan annosta ja ottamisesta. Mutta kaikki nämä toimet on tehtävä valtion lakien mukaan. Jos yhtiö perustetaan, on noudatettava yhtiöitä koskevia lakeja. Jos avioidutaan, se tapahtuu tietyllä lakisääteisellä tavalla ja voimaan astuvat avioliittolain säätämät velvollisuudet ja oikeudet. Jos taas joku vapaaehtoisen sopimuksen tehnyt osapuoli huijaa toista, aiheuttaa toiselle vahinkoa tai rikkoo sopimuksen, valtion viranomaiset tulevat kutsuttaessa tai muuten tämän havaittuaan apuun. Jos joku tekee toista vastaan lain kieltämän rikoksen, valtion viranomaiset tulevat apuun asian tullessa tietoon.

Markkinatalous toimijoinen sisältyy tässä jaottelussa kansalaisyhteiskuntaan. Yksityisomistus, yksityisyritteliäisyys ja yritystoiminta ovat kansalaisyhteiskuntaan kuuluvia asioita. Julkinen talous eli valtion ja kuntien talous taas kuuluvat valtiolliseen puoleen. Suomen valtiolliseen järjestykseen kuuluvat siis myös kunnat, ja toisaalta Euroopan unioni on osa julkisvaltiollista järjestelmäämme.

Erottelen kansalaisyhteiskunnan ja valtion välillä teki siis alun perin saksalaisfilosofi Hegel 1800-luvun alussa. Erottelu on vaikutusvaltainen, mutta siitä ei olla täysin yksimielisiä. Hegeliltä paljon vaikutteita saanut suomalainen J. V. Snellman (1806–1881) pyrki useiden aikalaistensa kanssa kehittämään sekä suomalaista kansalaisyhteiskuntaa että valtiollista järjestelmää. Erottelu kytkeytyy edustukselliseen demokratiaan ja parlamentarismiin: kansalaisyhteiskunnan toimijat ajavat etujaan puolueiden kautta – parlamenttiin valitut kansanedustajat säätävät lakeja, jotka tulevat koskemaan kaikkia samalla tavalla.

Valtiollinen valta on hajautettava muun muassa erottamalla toisistaan lainsäädäntövalta, hallintovalta ja tuomiovalta: jos valtiollinen valta keskittyy, kansalaisten vapaus ja koko kansalaisyhteiskunnan vapaus voidaan menettää. Modernin valtion ajattelun olevan demokraattinen tasavalta ja oikeusvaltio.

On myös huomattava, että kansalaisyhteiskunnan ja valtion käsitteiden taustalla ovat edellisten vuosisatojen yhteiskuntafilosofiset teoriat. Thomas Hobbes, John Locke ja muut 1600- ja 1700-lukujen yhteiskuntafilosofit käyttivät erilaisia versioita luonnontilan ja yhteiskuntasopimuksen käsitteistä käsitellessään ihmisten välistä yhteistyötä, kilpailua ja sopimuksia sekä yhteiskunnallisen järjestyksen ja rauhan edellytyksiä. Nämä ajattelutavat vaikuttivat erotteluun kansalaisyhteiskunnan ja valtion välillä 1800-luvun alkuun tultaessa. Myös 1700-luvun lopulla Adam Smithin aloittamassa markkinatalouden tutkimuksessa markkinat nähdään ikään kuin luonnollisen kilpailun alueena. Kansalaisyhteiskunnassa vallitseva taloudellinen ja muunlainen kilpailu sekä yhteistyö ja sopimukset eivät olisi mahdollisia ilman valtion vallan takaamaa lakien mukaista järjestystä. Niin Smith, Hegel kuin Marx kuitenkin korostavat, että yhteistyö ja sopimukset markkinataloudessa ja kansalaisyhteiskunnassa edellyttävät luottamusta, jota ylläpitävät valtiolliset instituutiot. Tämän ajattelutavan taustalla on Hobbesin ajatus "suvereenista", valtion mahdista, joka saa luonnontilan eli epäluottamuksen tilan loppumaan.

Mainittakoon, että vapaata markkinataloutta ja kansalaisyhteiskuntaa tutki ja sen puolesta puhui sotkamolaissyntyinen oppinut Anders Chydenius (1729–1803). Markkinataloutta käsitteleviä kirjoituksiaan Chydenius julkaisi jo ennen Adam Smithin vaikutusvaltaista teosta *Kansojen varallisuus* (1776). Kokkolan kirkkoherrana ja valtiopäivämiehenä toiminut Chydenius kannatti elinkeinon ja kaupan vapauden lisäksi muun muassa valtiollisen sensuurin poistamista ja uskonnonvapautta. Chydenius siis ajoi Ruotsin kuningaskunnassa lainsäädäntöuudistuksia, jotka edistivät modernin kansalaisyhteiskunnan kehitystä.

Kansalaisyhteiskuntaan liittyvistä aiheista ja käsitteistä löytyy paljon luettavaa Jyväskylän yliopiston verkkosivujen [Kansalaisyhteiskunnan ja -toiminnan sanastosta](#). Ks. mm. seuraavat artikkelit:

[Adam Smith – markkinoiden sivistävä vaikutus](#)

[Kansalaisyhteiskunta](#)

[Kansalaistottelemattomuus](#)

[Kansalaisuus](#)

[[Takaisin](#)]

[7] Ihmisten yhteinen oikeustaju – luonnonoikeusajattelun perinne etiikassa ja yhteiskuntafilosofiassa

Jo Sokrateen oppilas Platon kehitti ajatusta, että yleisinhimilliseen järkevään ajatteluun kuuluu myös jonkinlainen luontainen oikeustaju. Platonin ohella ja osittain häntä seuraten myös Aristoteles, Cicero, Augustinus, Tuomas Akvinolainen, Hugo Grotius ja John Locke ajattelivat, että ihmisillä on luonnostaan kyky tunnistaa, mikä on oikein ja väärin suhteessa toisiin ihmisiin. Suunnilleen yksimielisiä he olivat siitä, että tavalliset järkevät ihmiset ymmärtävät, että käyttäytymisessä ja toiminnassa suhteessa toisiin ihmisiin noudatetaan seuraavanlaisia periaatteita: Pyritään hyvään ja vältetään pahaa. Annetaan kullekin, mitä tälle kuuluu, ja kohdellaan keskenään samanlaisia tasapuolisesti. Puhutaan totta ja pidetään kiinni siitä, mitä on luvattu tai sovittu. Korjataan tai hyvitetään aiheutetut vahingot. Annetaan niiden, jotka ovat siihen kykeneviä, osallistua itseään koskevista asioista päättämiseen. Kehitetään omia kykyjä, jotka ovat hyväksi itselle ja muille. Autetaan hädässä olevaa.

Tätä klassisesta kreikkalaisesta filosofiasta alkanutta ajattelujatkumoa kutsutaan luonnonoikeusperinteeksi. Näkemysten yksityiskohdista on kuitenkin ollut paljon erimielisyyksiä. Muun muassa sille, miksi ihmiset toimivat väärin, vaikka tietävät mikä on oikein, on annettu erilaisia selityksiä. Myös siitä, mikä on moraalisen-rationaalisen ajattelun suhde uskonnolliseen ajatteluun, on esitetty erilaisia näkemyksiä. Luonnonoikeusajattelun kehittäjien joukossa oli juutalaisia, kristittyjä ja islamilaisia teologeja kuten Paavali, Augustinus, Moses Maimonides, Avicenna, Averroes ja Tuomas Akvinolainen. Heidän taustallaan vaikutti myös antiikin kreikkalais-roomalaisen maailman stoalaisuus.

Keskeinen aihe on myös luonnollisen oikeudenmukaisuuden periaatteiden suhde valtioiden säädettyihin lakeihin. Teema on hyvin paljon esillä jo Platonin ja Aristoteleen kirjoituksissa. Nykyisin siihen kytkeytyvät oleellisesti myös kysymykset kansalaistottelemattomuudesta ja ihmisoikeuksista.

[\[Takaisin\]](#)

[8] Ehdotuksia tehtäviksi

Barksin sarjakuva ja tämä juttukokonaisuus sopii lukioon erityisesti Yhteiskuntafilosofian kurssille (FI3) ja soveltuvin osin myös kursseille Etiikka (FI2), Suomalainen yhteiskunta (YH1),

Taloustieto (YH2) ja Kansalaisen lakitieto (YH3), miksei myös historiaan sekä suomen kieleen ja kirjallisuuteen.

Seuraava tehtävä soveltuu kokonaisuudessaan FI3-kurssin esseetehtäväksi vaikkapa annetuilla osapisteytyksillä. Tehtäviä voi käyttää myös erikseen: kohdat (a) ja (b) sopivat YH-kursseille, (b) ja (c) myös kursseille FI1 ja FI2.

Ankkojen kanssa luonnontilaan ja takaisin järjestäytyneeseen yhteiskuntaan

Oheisen Carl Barksin sarjakuvatarinan päähenkilöinä ovat tuttujen Ankkojen lisäksi Lipi Luikuri apulaisineen. Barksin sarjakuvatarina käsittelee keskeisiä yhteiskuntafilosofisia aiheita.

(a) Montesquieun vaikutusvaltaisen periaatteen mukaan julkisen päätöksenteon ja vallankäytön keskeiset tahot pitäisi erottaa toisistaan. Yhden ja saman henkilön tai yhteiskunnallisen elimen ei pidä käyttää "kaikkia kolmea valtaa: säätää lakeja, panna toimeen yleisiä päätöksiä ja tuomita ihmisiä rikoksista tai kiistatapauksissa" (Montesquie, *Lakien henki*, 1748). Miten Montesquieun erittelemät kolme julkisen vallan tahoja ovat esillä sarjakuvatarinassa? (9 p.)

(b) Miksi Roope Anka tuntuu tarinassa pitävän Lipi Luikurin esittämää vaatimusta perusteltuna? Tarkastele Roopen ja Luikurin ajattelun taustaoletuksia. (9 p.)

(c) Ankat sekä Lipi Luikuri apulaisineen joutuvat tarinassa (s. 15–23) myrskyn vuoksi tavallisen yhteiskuntajärjestyksen ulkopuolelle, ikään kuin "luonnontilaan". Mitä "luonnontilalla" voidaan yhteiskuntafilosofiassa tarkoittaa? Millaisia kysymyksiä tai aiheita tarinan luonnontilakohtaus nostaa esille? (12 p.)

Asiasanat: [yhteiskuntafilosofia](#), [yhteiskunta](#), [yhteiskuntasopimus](#), [kansalaisyhteiskunta](#), [sarjakuva](#), [filosofia lukiossa](#), [filosofian opettaminen](#), [filosofianopetus](#), [filosofian didaktiikka](#), [oikeusfilosofia](#), [oikeus](#), [talous](#)

Teema/osio: [Verkkotekstit](#)